

ДРАГОМИР М. БОНЦИЋ¹
РАДЕ Д. РИСТАНОВИЋ²
ИНСТИТУТ ЗА САВРЕМЕНУ ИСТОРИЈУ – БЕОГРАД

БЕОГРАДСКИ СТУДЕНТИ И ПОЛИТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ 1935–1941.

САЖЕТАК. Током међуратног периода на Универзитету у Београду међу студентима се одвијао динамичан политички живот. Аутори су у овом раду настојали да у хронолошким оквирима од 1935. до почетка Априлског рата 1941. укажу на најважније политичке организације које су деловале на овој високошколској установи. Извршена је историографска реконструкција организационе структуре, идеолошко-политичке платформе, облика деловања и утицаја комуниста, *Демократског студентског клуба*, *Омладинске секције Српског културног клуба*, *Клуба студената ЈРЗ*, *Словенски југ* и *Омладинске организације „Збор“*. Посебна пажња је посвећена анализи међусобних односа ових организација од избијања Другог светског рата септембра 1939. до почетка Априлског рата 1941.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Краљевина Југославија; Београд; студенти; идеологија; демонстрације; комунисти; Српски културни клуб; Демократска странка; „Збор“; Словенски југ.

УВОД

На Београдском универзитету пред Други светски рат студирало је 9.800 студената од чега 7.700 мушкараца и 2.100 жена. Од укупног броја, 3,3% долазило је из радничких породица, 22,8% из сеоских, и 73,9% из осталих (Станковић, 2000, стр. 54). Какво је било

¹ dragomirbondzic@yahoo.com

² raderistanovic@hotmail.com

Рад је примљен 3. јуна 2020, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 6. јула 2020.

имовно стање и у каквим животним условима се школовала већина београдских студената на најбољи начин сведочи следећа оцена ректора Драгослава Јовановића: „На Београдском универзитету највећи је број студената који долазе из сиромашних слојева нашег народа. То доказује чињеница да ове школске године (мисли се на школску годину 1938/39. прим. аут.) не плаћа школарину 65% студената. То јасно показује да је скоро две трећине студената материјално необезбеђено и зато приморано да се школује по врло тешким условима. Они су најчешће упућени да путем самосталне зараде, обављајући који пут и најгрубље физичке послове, побољшају своје материјално стање. Па ипак, ретки су они студенти који су у могућности да таквим радом обезбеде себи и најпотребније за опстанак, те се злоупате и постају плен разних болести а нарочито туберкулозе; а тиме је доведено озбиљно у питање њихово стручно образовање“.³

Све наведено, али и турбулентна политичка, друштвена и економска кретања у којима се Краљевина током целокупног међуратног периода налазила, стварали су потребу за организованом политичком и друштвеном активношћу студената. Историчар Ђорђе Станковић издвојио је да је у периоду од 1919. до 1939. на Универзитету организовано 105 збора, 80 демонстрација и 16 штрајкова (Станковић, 2000, стр. 54, 59, 60). Само се намеће питање ко су били најактивнији студенти и око каквих су „политичких идеја, принципа и друштвених идеала“ били окупљени?

КОМУНИСТИ

Комунистичка партија Југославије (КПЈ) била је илегална организација која је окупљала поборнике марксистичко-лењинистичке теорије и борила се за успостављање бескласног друштва кроз извођење револуције и диктатуру пролетаријата. У периоду од 1921. до 1929, КПЈ се реорганизовала у кадровски малу, вертикално устројену, партију бољшевичког типа. Од преласка КПЈ на илегалан рад Коминтерна је помагала југословенске комунисте. Прихватање наведене помоћи значило је и губитак независности за КПЈ, која од тог периода све своје политичке платформе усклађује са одлукама Коминтерне (Николић, 1990; Gligorijević, 1992; Bondarev, 2013). Поред партијске организације, и чланови Савеза

³ Архив Србије (АС), Београдски универзитет (БУ), 1939, X, 10, 80. Више о животном стандарду београдских студената током међуратног периода у: Митровић, 2000а; Митровић, 2000б; Митровић, 2002.

комунистичке омладине Југославије (СКОЈ) били су окупљени око истих револуционарних циљева. Ова организација је замишљена као независна, али ће се временом наћи у потпуности под контролом КПЈ и постати мобилизациони резервоар и једна од полука за спровођење тренутних политичких платформи (Vasić, 1977).

Као што смо навели, основни циљ КПЈ у међуратном периоду био је извођење револуције, те нас онда не сме зачудити што је ова организација придавала велики значај раду на месту где се окупљао велики број младих људи, који су сходно свом узрасту били ђунтовни, склони мање конвенционалном понашању и који су у већини живели у лошим животним условима. Нећемо погрешити ако кажемо да су комунистички оријентисани студенти Београдског универзитета представљали политички најактивнију и „најбучнију“ групацију у његовим аулама. Хронологија догађаја, између осталог, дележи да су комунисти 1919. обновили рад предратног клуба студената социјал-демократа под новим називом Клуб студената комуниста, да су исте године незадовољни хапшењем и искључењем са Универзитета Владимира Ђопића организовали прве демонстрације, да су 1924. стали на страну пензионисаних професора и бранили аутономију Универзитета, да су 1932. демонстрирали поводом доношења Опште уредбе Универзитета, да су се 1935. залагали за пуштање на слободу њихових колега из логора у Вишеграду, да су 1936. протествовали против увођења студентске страже итд.⁴ Из наведеног можемо закључити да су се комунисти на Београдском универзитету користили најразличитијим методама како би изразили своје

⁴ Реконструкцији деловања комунистички оријентисаних студената на Београдском универзитету у међуратном периоду посвећени су бројни радови у домаћој историографији. Као кључне истраживаче који су дали велики допринос сагледавању ове теме означили бисмо Милицу Дамјановић, Славољуба Цветковића, Мирољуба Васића. Осим у индивидуалним радовима, ова тема је проматрана у бројним зборницима и на научним скуповима. Без обзира на то што су ти радови беспрекорно хеуристички утемељени (поред архивских истраживања аутори су обавили и велики број интервјуа са савременицима догађаја), аутори углавном нису успевали да остану непристрасни и „револуционарни субјект“ приказан је само у суперлативу, што позива на опрез и намеће потребу за историографском ревизијом (Дамјановић, 1966; Дамјановић, 1974; Цветковић, 1966; Vasić, 1977; Marjanović, 1970; Вуловић, 1983; Вуловић, 1986; Пејановић, 1989). Детаљан преглед развоја историографије о Београдском универзитету и студентском револуционарном покрету између два светска рата видети у: Бонџић, 2005, стр. 153–168; Bondžić, 2006, стр. 125–139.

незадовољство. Неопходно је додати да режим није нимало благодонаклоно гледао на овакву делатност КПЈ, да је у међуратном периоду ухапшен велики број студената и да су поједини студенти изгубили живот у обрачуна с полицијским органима (Станковић, 2000, стр. 52–53).

Предвечерје Другог светског рата КПЈ је дочекала на платформи Народног фронта, формулисаној 1935, а чија је суштина била да се окупе све снаге спремне да пруже отпор фашизму. Вођени овим директивама, београдски комунисти су остварили на Универзитету савез са студентима из Демократске, Земљорадничке, Самосталне демократске и Радикалне странке. Уједињена студентска омладина прокламовала је независност у односу на све политичке партије, а као главне циљеве истакла пружање помоћи студентима, сарадњу са омладинским покретима изван Универзитета и остварење Народног споразума и очување мира (Дамјановић, 1974, стр. 319, 320).

Организација комуниста на Универзитету била је изузета од територијалне поделе и повезана по посебној линији с Месним комитетом СКОЈ-а за Београд. Због конспиративности у раду готово је немогуће одговорити на питање с којим бројем присталица је КПЈ располагала на Београдском универзитету. Према неким истраживањима, 1939/40. на факултетима у Београду било је од 20 до 22 ћелије, од 80 до 85 чланова КПЈ, од 38 до 40 ћелија и од 180 до 220 чланова СКОЈ-а (Станковић, 2000, стр. 58). Овако приказани резултати могу навести на погрешан закључак да КПЈ није уживала велику подршку међу студентима. То најбоље демантује податак да се од 1934. под контролом КПЈ налазио Акциони одбор стручних студентских удружења (АОССУ), крвни орган свих удружења основаних на стручној основи.⁵ О снази комунистичког покрета крајем тридесетих година XX века на Београдском универзитету сведочи и податак који је изнела Управа града Београда „да студенти-комунисти држе сва стручна, културна, економска и спортска студентска удружења, да је у њима учлањено преко 6.000 студената“ и да је од овог броја „нарочито активно 1.500 до 1.800 студената“ (Дамјановић, 1974, стр. 371). Исто тако, из Обавештајног одељења Генералштаба краљевске војске је 1937. јављано да су студентске мензе „100% комунистичке“, као и студентска задруга за рад и штедњу „Самопомоћ“ (Станковић, 2000, стр. 56–57; Митровић, 2002, стр. 80–82). Мали број чланова КПЈ и СКОЈ-а у односу на број симпатизера резултат је конспиративно-

сти и оштрих критеријума које је морао да прође сваки кандидат како би био примљен (Николић, 1990, стр. 52–56, 72).

Да су крајем тридесетих година комунисти „овладали“ Београдским универзитетом, сведочили су и њихови противници, називајући га „црвеним универзитетом“ и „комунистичком тврђавом“. Узроци таквог стања су разноврсни и у историографији и друштвеним наукама су тражени у историјским и друштвено-економским околностима; отпору фашизму; дунтовном, радикалном и идеалистичком расположењу студентске омладине; превлађујућем социјалном статусу, сиромаштву и пореклу великог броја студената из пасивних „монтањарских“ крајева; организованости, пропаганди и „мистичности“, али и агресивности Комунистичке партије; ширини политике Народног фронта итд. (Marković, 2001, стр. 19–32; Bondžić, 2004, стр. 49–53).⁶

Комунистички оријентисани студенти били су у потпуности ослоњени на инфраструктуру КПЈ. Ово се посебно одражавало на пољу вршења пропагандне делатности. Леци и други писани материјали штампани су у штампарији КПЈ која се налазила у Београду. Комунистичка организација на Београдском универзитету имала је под својом контролом и легалне новине „Студент“. Овај лист под различитим називима („Београдски студент“, „Наш студент“ и „Нови студент“) излазио је у периоду од 1937. до

⁵ Акциони одбор стручних студентских удружења (АОССУ) основан је почетком јуна 1934. и окупљао је студенте који су били чланови следећих удружења: Удружење студената машинске и електро технике, Удружење студената математике, Удружење студената технолога, Студентско правничко друштво, Удружење студената Православног богословског факултета, Удружење физике Универзитета, Удружење студената ветерине, Асоцијација студената енглеског, Удружење југословенских медицинара, Удружење студената француског језика, Удружење студената шумарства, Удружење студената грађевинске технике, Удружење студената архитектуре, Удружење студената педагошко-филозофско, Удружење студената хемичара, Удружење студената агрономије, Удружење студената биолога, Удружење студената славистике, Студентско историјско друштво, Студентско географско друштво Београдског универзитета. Требало је да овај орган представља стручна удружења пред универзитетским властима и да ради на побољшању положаја студената. Искакао је из наведених оквира и постао је инструмент КПЈ. АС, БУ, 4. IV 1939; Више о раду АОССУ у: Дамјановић, 1974, стр. 117–124; Савић и Матић, 1986; Митровић и Станковић, 1988.

⁶ Комунисти су по доласку на власт 1945. свој утицај у студентском покрету преувеличавали, митологизовали и наметнули као „револуционарну традицију“ „црвеног универзитета“. О томе више у: Bondžić, 2004, стр. 67–68; Бонџић, 2009, стр. 161–174.

1940. када је забрањен од стране власти. Изашло је 29 издања овог листа уз честе прекиде и забране, а достигао је тираж и до 1.000 примерака. Анализом садржаја стиче се јасан утисак да је „Студент“ пропагирао левичарску идеологију и идеолошко-политичку платформу КПЈ.⁷

ДЕМОКРАТСКИ СТУДЕНТСКИ КЛУБ

Демократска странка је представљала носиоца српског грађанског фронта о чему сведочи и велики број гласова које је ова организација освајала на свим изборима. Као што и сам назив организације наговештава, њени су се чланови залагали за успостављање демократског друштва и социјално одговорне државе. Као и остале странке грађанске провенијенције, ни Демократска, после завођења шестојануарске диктатуре 1929. године, није успела да делује илегално и ушла је у период политичке апстиненције. Отпуштањем стега диктатуре 1935. ова организација обнавља рад и исте године у склопу Удружене опозиције остварује велики успех на парламентарним изборима. Политичка активност њених чланова у овом периоду била је усмерена ка постизању споразума између Хрвата и Срба око новог уставног уређења (Gligorijević, 1970; Gligorijević, 1979; Radojević, 1994; Тошић, 2006a).

Српска историографија није успела тачно да утврди када је Демократска странка обновила своју организацију на Београдском универзитету.⁸ Историчар Мирољуб Васић указује да су студенти чланови Демократске странке испољили „прве знаке оживљавања политичке активности и своје неслагање са режимом диктатуре“ у јануару 1930. оснивањем Студентског часописа (Vasić, 1977, стр. 355; Бодрожичић, 1989, књ. 2, стр. 131). Као што смо навели, један од оснивача Уједињене студентске омладине у фебруару 1938. били су и студенти из ове организације. Демократски студентски клуб (ДСК) донео је са циљем „правилније организације и ради пријема студената и студенткиња у чланство“ у јануару 1940. платформу која је одговарала „у потпуности општем раду и

⁷ *Студент 1937–1940*, фототипско издање.

⁸ Потребно је истаћи да се историографска реконструкција рада студентског удружења Демократске странке на Београдском универзитету као тема није налазила довољно у фокусу истраживача који су се бавили проучавањем историје студентског покрета. Један од главних разлога оваквог стања је недостатак и парцијалност извора, али и клима која је владала у социјалистичкој историографији. На овом месту читаоце упућујемо на наш скроман истраживачки искорак на ову тему (Ристановић, 2017, стр. 51–78).

стремљењима странке понаособ и демократије уопште“. Ово удружење је од својих чланова захтевало да се изграде у интелектуалном, моралном, политичком и социјалном погледу. Овако формирана личност била би способна да: „даље развија политичку и грађанску свест код народа, да га морално подиже те да би сваки појединац као члан друштвене заједнице био способен да допринесе општем напретку“. Као императив стављена је изградња новог човека, способног „да влада собом и другима, да слуша себе и друге – све са циљем опште користи“ (Тошић, 2006а, стр. 135).

Поред наведених општих циљева сви чланови су били дужни да популаришу „начела демократије и специјално програма Демократске странке, настојећи да се он најстриктније спроводи.“ У даљем делу текста образложена су основна политичка и морална начела за која се борила ова група студената: демократско уређење јер се „овај облик политичког уређења показао као најбољи и најпоузданији за широке слојеве народа“, слободу која ће омогућити „сваком појединцу и групама да несметано изражавају и шире своје мисли и идеје“, једнакост јер „сви треба да имају исте објективне услове за свој развитак“, братство јер „ће човечанство постићи јединство само кроз хуманистичку идеју међународне солидарности, да је човек човеку брат, нема агресије племена над племеном, народа над народом, јер су сви људи“ (Тошић, 2006а, стр. 138).

Право на привремено чланство у Студентском демократском клубу имали су сви студенти које препоруче два стара члана; студент који „показује демократско настојање и дух“, студенти који нису „политички компромитовани“ и студенти који су чланови Демократске странке. После три месеца проведених у клубу, привремени члан је могао да постане стални по одлуци Пленума. Органи клуба били су: Пленум, Управа, Културни одбор и Дисциплински суд (Тошић, 2006а, стр. 144). Резултати избора за управу Студентског правничког друштва одржани у мају 1936. једини су показатељ који смо успели да пронађемо, а који би могао да нам помогне да стекнемо увид у размеру подршке коју је уживао овај клуб међу студентима. Од 803 уписаних гласача за листу Народног фронта гласало је 524, а за листу демократа 64 студента (Дамјановић, 1974, стр. 264).

Са циљем пропагирања својих идеја и политичких ставова, чланови Студентског демократског клуба основали су гласило демократске омладине *Демокрај*. Први број је изашао из штампе

1. јануара 1940, укупно је изашло шест редовних и једно ванредно издање (поводом смрти Љубе Давидовића), а уредник је био Андра Полети, студент докторанд (Тошић, 2006б, стр. 236). Новине су излазиле двапут месечно, имале су шест страна и продавале се по симболичној цени од 1 динар (Драговић, 1956, стр. 68). Издавање је финансирано преко прилога и претплате, а ауторски хонорари нису исплаћивани. Поред првака Демократске странке, као што су били Љубомир Давидовић, Милан Грол и други, Десимир Тошић је у својим сећањима издвојио Дојчина Бакића и Слободана Комадинића као „млађе снаге“ које су се истицале првенствено писањем (Тошић, 2007, стр. 17). Већина рубрика у *Демокраји* била је резервисана за унутрашње и спољно-политичке, а мањи број за економске и правне теме. Услед притиска цензуре, последњи број часописа је изашао у јуну 1940. (Тошић, 2006б, стр. 236). У јануару 1941. група студената чланова Студентског демократског клуба и демократски оријентисаних средњошколаца покренула је *Реч* – лист за социјална, политичка и културна питања. Овај часопис је излазио на сваких 20 дана, имао је 16 страница, доживео је свега четири издања, а последњи број је изашао 1. марта 1941. (Тошић, 2006б, стр. 246). За разлику од *Демокраји*, часопис *Реч* је имао рубрике у којима су праћене и анализирани теме из области културе и уметности.⁹

Општа делатност клуба се у периоду од 1939. до 1941. огледала у организовању приредаба, предавања и других манифестација у Београду. Политичка предавања су одржавана сваког уторка у просторијама које су се налазиле у Зориној улици број 53. Поред чланова, на различите политичке теме говорили су и други угледни чланови Демократске странке. На тему „Споразум од 8. октобра и 26. августа“ говорио је 30. јануара 1940. Божидар Влајић, адвокат; „Политичко стварање Југославије“ била је тема предавања Божидара Б. Марковића, професора Универзитета, 6. фебруара 1940, итд. (Тошић, 2006б, стр. 236).

Током априла 1940. чланови клуба су радили интензивно и на стварању „новог студентског блока“, који би сачињавали „студенти социјалисти, социјал-демократе, демократи, земљорадници и радикали“. Било је предвиђено да тај савез има „првенствено омладински и универзитетски-студентски карактер“, а

⁹ „Три књиге из последњег кола Српске књижевне задруге“, *Реч*, 12. јануар 1941, стр. 14–16; „Четрдесет година Српског књижевног гласника“, *Реч*, 5. фебруар 1941, стр. 13–16; *Реч*, 25. фебруар 1941; „Нов успех Београдске филхармоније“, „Час српске комедије“, *Реч*, 17. март 1941, стр. 12–16.

да води јединствену политику по питању „одбране државне територије, нарочито наглашавајући борбу против дефетиста и удружених шпијуна“. Савез студентске омладине, међутим, био је кратког даха и услед неслагања различитих група у њему, „прекинуо [...] и да живи пре него што је уопште почео јавно да дејствује“ (Тошић, 2007, стр. 22).

ОМЛАДИНСКА СЕКЦИЈА СРПСКОГ КУЛТУРНОГ КЛУБА

Како указује Небојша Поповић, у другој половини тридесетих година „код дела елите српског грађанског друштва, почиње да превладава уверење да актуелни режим и хетерогене српске политичке странке нису у довољној мери способне да артикулишу, дефинишу и заштите српске националне интересе“ (Поповић, 1989, стр. 109–140; Поповић, 2003, стр. 211). Као резултат наведеног размишљања, 70 угледних јавних делатника, 15. јануара 1937. створило је организацију Српски културни клуб (СКК). Приликом оснивања, као примарни циљ овога клуба истакнута је тежња да он окупи „све оне који се интересују питањима српске националне културе“, али већ после првих јавних иступања челних људи СКК постаће јасно да је он замишљен и као „место где ће се, уз учешће релевантних политичких чинилаца, артикулисати и дефинисати јединствени српски национални интереси и захтеви“ (Поповић, 2003, стр. 214). Вођени наведеним циљевима, чланови СКК у првој години деловања одржали су 32 предавања широм Краљевине.

Омладинска секција СКК основана је у лето 1939. „са циљем ширења идеја Српског културног клуба међу омладином, и окупљања свих здравих националних српских омладинских снага читаве земље“.¹⁰ Оснивачи и водећи људи секције били су студенти Београдског универзитета, Милорад Драшковић, Војислав Андрић и Ђорђе Стефановић. Поред студената, ова организација је тежила да окупи и омладину из других слојева српског друштва (Ђорђевић, 2001, књ. 1, стр. 30; Ристановић, 2017, стр. 59). Нисмо успели да дођемо до податка колико је чланова имала Омладинска секција СКК; поједини савременици наводе да је за кратко време ова организација на факултетима у Београду освојила велику подршку и процењују: „да није било рата за две-три годи-

¹⁰ „Рад Омладинске секције Српског културног клуба“, *Нова Србаџија*, април 1940, стр. 62.

не имали бисмо на Универзитету већину Српског културног клуба“ (Тошић, 2007, стр. 10).

Омладинска секција СКК у први план је истицала национализам и патриотизам као две основне вредности за које се залагала. Како наведени појмови имају различита тумачења покушаћемо да реконструиремо шта је омладина СКК подразумевала под њима. Димитрије Ђорђевић, један од чланова клуба, указујући да је целокупну „модерну цивилизацију“ захватила „морална криза“, те да излаз треба тражити у патриотизму чија је суштина „отаџбина као једна велика породична заједница прожета како јаким духовним везама, тако и солидарношћу чланова који се међусобно воле, поштују и потпомажу и која заједно са њима преживљава тренутке своје историје – своје успехе и поразе, патње и задовољства“.¹¹ Један од водећих људи Омладинске секције СКК, Слободан Драшковић, сматрао је да без „националног васпитања један народ не може да се одржи“, а „слободарски печат“ који је одликовао српски народ кроз историју видео је као „прву и основну карактеристику“ национализма за који се залагала ова група младих људи.¹² Као други важан елемент национализма истиче демократију „у најпотпунијем и најслободарскијем значају те речи, у смислу правог демократизма Србије краља Петра I, она здрава и напредна демократија, која проповеда идеју слободног човека у слободној држави“.¹³

Због истицања национализма у први план, организацији СКК је често пришивана етикета „великосрпске“ и „шовинистичке“. Омладина овог клуба је на наведене карактеризације имала следећи одговор: „Наш српски национализам није никако искључив и шовинистички, као што никада ништа право српско није било тесногрудо. Ако истичемо своје Српство, то је зато што сматрамо да његов слободарски и државотворни дух треба да прожме целу Југославију. Наша отаџбина није Велика Србија, наша отаџбина је Југославија. Наше границе нису Сава и Дунав, наше границе су на Триглаву и Караванкама и свуда где их је наш војник поставио“.¹⁴

Од свог оснивања чланови Омладинске секције СКК су се трудили да организују велики број културно-националних вечери, предавања, приредби и других манифестација. Поред манифе-

¹¹ „Шта је патриотизам“, *Нова Србадија*, јануар–март 1941, стр. 17.

¹² „Основи нашег патриотизма“, *Нова Србадија*, мај 1940, стр. 73.

¹³ „Основи нашег патриотизма“, *Нова Србадија*, мај 1940, стр. 74.

¹⁴ „Основи нашег патриотизма“, *Нова Србадија*, мај 1940, стр. 80.

стација које су се одржавале у просторијама СКК које су се налазиле на Теразијама у палати Извозне банке, чланови овог клуба су организовали сличне приредбе и у Сомбору, Лесковцу, Вуковару, Скопљу, Охриду и другим деловима Краљевине Југославије.¹⁵ Као предавачи су довођени: Илија Трифуновић Бирчанин, „четнички војвода“, који је, како се наводи у једном од извештаја о раду секције, публици „оживео успомене на неколико снажних“, али и „нажалост заборављених фигура из редова наших четника – хероја и осветлио многе моменте из безобзирних епизода наше исполинске борбе за слободу“; Младен Жујовић, који је одржао предавање „О уставним борбама и уређењу државном“; „О српској култури“ говорио је Слободан Драшковић итд.¹⁶ Поред политичких предавања, саставни део већине ових манифестација били су рецитали песама Ђуре Јакшића, Јована Дучића, Алексе Шантића, Војислава Илића Млађег и других.¹⁷

Нова Србадија био је назив новина у којима су своје ставове износили чланови овог клуба. Први број је изашао у априлу 1940, уредник новина био је Војин Андрић, а продавале су се по цени од 5 динара.¹⁸ Према садржају, *Нова Србадија* је била подељена на два дела. У првом су разматране теме из области идеологије и дневне политике, а други је део био резервисан за књижевност. За часопис су, поред чланова секције, писали и Драгиша Васић, Слободан Драшковић, Младен Ј. Жујовић итд.

КЛУБ СТУДЕНАТА ЈРЗ „СЛОВЕНСКИ ЈУГ“

Недуго након образовања владе Милана Стојадиновића у јуну 1935, од Радикалне странке, Словенске људске странке и Југословенске муслиманске организације формирана је Југословенска

¹⁵ „Рад Омладинске секције Српског културног клуба“, *Нова Србадија*, април 1940, стр. 62; „Рад Омладинске секције Српског културног клуба“, *Нова Србадија*, мај 1940, стр. 116.

¹⁶ Један од чланова Омладинске секције СКК Димитрије Ђорђевић наводи да се на предавањима дискутовало „о југословенској мисли у прошлости, садашњости и будућности, о положају српског народа у заједничкој држави, о споразуму Цветковић-Мачек и уставном питању земље, о економским проблемима српског народа и тражењу излаза из домаће и светске кризе“ (Ђорђевић, 2001, књ. 1, стр. 27, 28; „Рад Омладинске секције Српског културног клуба“, *Нова Србадија*, мај 1940, стр. 116).

¹⁷ „Омладинско вече у Српском културном клубу“, *Српски глас*, 30. новембар 1939, стр. 6.

¹⁸ „Садржај“, *Нова Србадија*, април 1940, стр. 1.

радикална заједница (ЈРЗ). Као основни политички програм ЈРЗ је истакла верност народном и државном јединству, монархији и династији Карађорђевић (Stojkov, 1985, стр. 54–55). Ова организација током целокупног свог деловања није успела да делује као јединствена и „представљала је лабаву коалицију три странке, од којих је свака управљала на свом подручју“ (Симић, 2007, стр. 33).

Од оснивања, ЈРЗ је велику пажњу придавала раду међу омладином (Vasić, 1977, стр. 637). На Београдском универзитету од децембра 1935. деловао је Клуб студената ЈРЗ „Словенски југ“. Према правилнику који је донет 1938. примарни циљ „Словенског југа“ био је „да сарађује код ширења начела и програма Југословенске радикалне заједнице; да се брине за морални, културни, просветни и привредни напредак чланова“.¹⁹ Редовни члан је могао да постане сваки студент који попуни приступницу и прихвати статут клуба. За све оне који су имали заслуге за напредак клуба била је предвиђена категорија почасног члана. Управа се састојала од следећих органа: управни одбор, надзорни одбор, годишња и ванредна скупштина, земаљска скупштина (Ристановић, 2016, стр. 146).

Каква су била идеолошко-политичка начела ове организације сазнајемо из реферата под насловом „Смисао нашег рада“ упућеног Милану Стојадиновићу. У овом документу између осталог наводи се: „За 'Словенски југ' важно је да прикупи све свеже, младе и конструктивне снаге, које ће проучавати историју и искуство и пажљиво посматрати догађаје који долазе, моћи свесно да одреде свој став у сваком конкретном питању, а тај став ни у ком случају не сме бити револуционаран и конспиративан“.²⁰ Читајући наведени документ стичемо утисак да ће се чланови ове организације борити против „комунизма, шовинизма и верског фанатизма“, залагати „за демократију и једнакост“ и настојати да подигну „експлоатисаног и запуштеног човека“. У спољнополитичком погледу као главне циљеве видели су: „зближење са Бугарима, рад на свесловенској замисли и рад на свесловенском јединству“.²¹

Како би спровели наведено, чланови ове организације су организовали предавања и разне друге приредбе, издавали публикације.²² За релативно кратак временски период „Словенски југ“,

¹⁹ Архив Југославије (АЈ), фонд Милана Стојадиновића (ФМС), 37-66-388.

²⁰ АЈ, ФМС, 73-116-123.

²¹ АЈ, ФМС, 73-116-123.

уживајући пуну подршку владе Милана Стојадиновића, успео је да оснује своју библиотеку, мензу, дебатни клуб, шаховску, музичку и пропагандну секцију. Чланови овог клуба остварили су сарадњу са омладинским организацијама у Италији и Немачкој и организовали екскурзије у ове две земље (Тешић, 1993, стр. 53–71). Оно што је на први поглед разликовало ову организацију од осталих студентских удружења биле су униформе које су носили њихови чланови.²³ Тешко је утврдити колико је чланова имао „Словенски југ“ јер се у документима појављују различити подаци. У извештају председника клуба Миљивоја Ђикановића, упућеног председнику владе Милану Стојадиновићу, напомиње се да се до марта 1937. у клуб учланило 893 студената, а у извештају из јуна исте године Ђикановић наводи податак од 350 чланова (Тешић, 1993, стр. 57). Исхрана у мензи, екскурзије, стипендије и друге погодности које је „Словенски југ“ обезбеђивао својим члановима чинили су привлачном ову организацију свим студентима који су живели на рубу егзистенције, што је као последицу имало да је клуб имао више фиктивних чланова, него пуноправних. То је и констатовано на годишњој скупштини одржаној 12. фебруара 1939.²⁴ За ову тему индикативна је и забелешка Милоша Црњанског који је 1938. у својству аташеа за штампу југословенског посланства дочекао у Италији чланове „Словенског југа“. Српски писац је чланове ове организације видео као „недисциплиноване, са мало политичке способности и такта“ (Тешић, 1993, стр. 66; Бодрожић, 1989, стр. 131).

Главно пропагандно средство у рукама чланова „Словенског југа“ био је истоимени часопис. Први број *Словенског југа* изашао је у јануару 1934, а као гласило Клуба студената ЈРЗ излазио је нередовно од 14. маја 1936. Од овог периода главни уредник листа био је Душан Јанковић, а читаоци су могли да га купе по цени од 1 динар. Поред праћења активности чланова клуба и владе Милана Стојадиновића, у овом часопису су анализирани актуелни политички догађаји, критикована је опозиција те указивано на проблеме са којима се сусреће омладина у југословенском друштву.²⁵

²² АЈ, ФМС, 73-116-123.

²³ Поједине омладинске организације нацистичке Немачке и фашистичке Италије носиле су униформе, те је ова пракса усвојена по узору на њих. Униформе су биле зелене боје, а као капа користила се шајкача: АЈ, ФМС, 73-116-123.

²⁴ АЈ, ФМС, 73-116-123.

Пад владе Милана Стојадиновића у фебруару 1939. донео је и турбуленције унутар организације „Словенски југ“. Новоформирани Акциони одбор сменио је управу ове организације „због узурпирања власти, дрског терора над чланством, бесправног искључивања чланства, својеволјног управљања мензом и домом и због несазивања ни једне седнице Управног одбора од 21. новембра“.²⁶ Образована је нова управа на челу са Омиљеном Милићем, студентом права, бившим председником Организације националних студената и човеком који је био близак организацији „Збор“ (Дамјановић, 1974, стр. 119; Стефановић, 1984, стр. 81). Нова управа је успела да се наметне и обезбеди подршку владе Драгише Цветковића, а најбољи доказ да је ново руководство Клуба било још активније од претходног јесте рад око гласила *Словенски југ*. Часопис чије је излагање било обустављено под новим уредништвом поново је покренут и редовно је излазио све до 14. фебруара 1941.²⁷

Променом руководства долази и до промене идеолошке оријентације часописа *Словенски југ*. Антисемитизам, антимаџонство, оштра критика демократије и залагање за корпоративно државно уређење кључне су одреднице нове идеолошке матрице које су ову организацију, заједно са насилним методама и недемократским захтевима одвеле у табор екстремне деснице. У којој мери су у овом периоду чланови *Словенског југа* пропагирани екстремне ставове довољно сведочи податак да су се залагали да се масони и Јевреји удаље са истакнутих положаја у државној управи и просвети (Ристановић, 2016, стр. 159).

ОМЛАДИНСКА ОРГАНИЗАЦИЈА „ЗБОР“

Југословенски народни покрет „Збор“ основан је 6. јануара 1935. Главни идеолог ове организације био је Димитрије Љотић, а суштина њене политичке платформе била је борба против парламентарних странака, капитализма, а све са циљем политичког препорода Југославије, оствареног кроз дириговану привреду и стварање сталешке државе. Под утицајем европског фашизма и изразитог антисовјетског става, припадници ове организације

²⁵ „Политичке метаморфозе“, *Словенски југ*, 14. мај 1936, стр. 1; „Нужност политичког интересовања“, *Словенски југ*, 19. март 1938, стр. 4; „Жена на Универзитету“, *Словенски југ*, 3. новембар 1939, стр. 2.

²⁶ АЈ, ФМС, 73-12-237.

²⁷ АЈ, ФМС, 73-12-238; *Словенски југ*, 14. фебруар 1941.

изградили су екстремно антисемитске и антикомунистичке ставове. На изборима 1935. и 1938. „Збор“ није успео да освоји ниједан посланички мандат, те да придобије већу подршку изван смедеревског округа (Стефановић, 1984; Војић, 1996; Драгосављевић, 2013, стр. 93–111; Kurzlydlowski, 2013, стр. 33–57).

Омладинска организација „Збор“ која је основана у јулу 1936. требало је да представља „школу и резервоар бескомпромисних бораца за победу зборашких погледа (Стефановић, 1989, стр. 166). Идеолошко-политички погледи омладине „Збора“ били су у потпуности усаглашени са онима за које се залагала матична организација. У први план чланови ове организације истицали су да су: „монархисти по принципу и Карађорђевици по великој традицији“, „националисти“ чији „национализам је носилац социјалне и божије правде“, „славени“ јер верују „у славенску мисију у човечанству и зато што јако словенство представља најснажнију гаранцију слободе малих словенских народа“ и „југословени“ јер су веровали „да су Срби, Хрвати и Словенци у ономе што не овиси од воље садашњих генерација, по крви, језику и етничкој култури, једно.“²⁸

Као непријатеље број један означили су комунисте, а нису ни благодонаклоно гледали на омладинске организације демократских парламентарних странака (Vasić, 1977, 642). У међуратном периоду, али и одређеним радовима у послератној историографији, ова организација је окарактерисана као нацистичка, са чиме ми не бисмо могли да се сложимо. И поред сличних ставова према Јеврејима, масонима и комунистима, верски мистицизам, залагање за органску државу и одсуство расне теорије кључне су разлике које одвајају љотићевце од нациста.²⁹

Због идеолошких ставова за које су се залагали, али и метода којим су се чланови омладинске организације „Збора“ користили, представљали су најекстремнију организацију на Београдском универзитету. Хроника догађаја бележи да је испред Медицинског факултета 4. априла 1936, Слободан Недељковић, студент права, ножем убио свог колегу Жарка Маринковића и ранио још тројицу студената, да је 28. фебруара 1937. испред биоскопа *Триглав* дошло до сукоба између љотићеваца и Уједињене студентске омладине; итд. (Глигоријевић, 1965, стр. 35–83; Драгоса-

²⁸ „Шта хоћемо“, *Југословенски студент*, 2. април 1940, 1.

²⁹ О различитим погледима на ову тему видети: (Глигоријевић, 1965, стр. 35–83; Драгосављевић, 2013, стр. 93–111).

вљевић, 2013, стр. 93–111). Не располажемо подацима колико је чланова омладинска организација „Збор“ имала на Београдском универзитету, али с обзиром на неуспехе њене матичне организације на изборима, склони смо да закључимо да је она представљала бројчано малу организацију, која је имала чврсту организациону структуру и чији су се припадници одликовали фанатичношћу у раду и били склони насилним методама. Забраном деловања „Збора“ у новембру 1940. престаје да легално делује и његова омладинска организација (Gligorijević, 1963, стр. 75).

Љотићевци су на београдском универзитету деловали и преко организације *Југословенској сџуденџској удружења* које је као главне програмске циљеве истакло „окупљање удружења свих студената национално оријентисаних“.³⁰ Удружење студената „Свети Сава“ било је, такође, још једна од студентских организација која се налазила под контролом „Збора“. Наведене организације тежиле су да кроз обележавање важних датума, одржавање свечаних академија, популаришу идеје за које су се залагали.³¹

Поред *Билџена Југословенској џокреџа* „Збор“, *Југословенски сџуденџ* био је часопис преко кога су чланови „Збора“ износили своје ставове и нападали идеолошке и политичке непријатеље. Први број овог листа изашао је 2. априла 1940, а уредник је био студент Радослав Павловић, који је био и аутор великог броја чланака. Последњи број је изашао из штампе 2. априла 1940. (Драговић, 1956, стр. 91).

МЕЂУСОБНИ ОДНОСИ СТУДЕНТСКИХ ПОЛИТИЧКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА 1939–1941.

Потписивање пакта Риџентроп–Молотов донело је нову реалност за југословенске комунисте, који од овог периода одбацују платформу Народног фронта и усвајају нову, чија је суштина да је карактер Другог светског рата империјалистички и да је противан интересима пролетаријата, те да се као главни циљ намеће очување мира и успостављање сарадње са СССР-ом. Прва прилика да

³⁰ Југословенско студентско удружење основано је 2. априла 1939. Универзитетске власти су оклевале да региструју ово удружење, јер је у његовом статусу било наглашено да његови чланови могу бити само национално оријентисани студенти што је могло да доведе до „рђавог тумачења да чланови осталих друштава нису национално оријентисани“ (АС, БУ, 1939, XIII, 70; АС, БУ, 1940, XIV).

³¹ АС, БУ, XIV, 1940; „Академија Удруж. Св. Сава“, *Југословенски сџуденџ*, 16. мај 1940, стр. 4.

се наведена платформа имплементира у пракси на Београдском универзитету створила се поводом комеморације француском адмиралу Гепрату која је у организацији Удружења резервних официра и ратника требало да се одржи 27. новембра 1939. Пре почетка комеморације, у згради Универзитета окупили су се комунистички оријентисани студенти и „у великом броју кличући миру, онемогућили ту ратно-хушкачку радоту, свесни да на тај начин чувају мир, омладинске и народне интересе“.³²

Природно, сасвим другачију пројекцију овог догађаја имали су десничарски настројени студенти. Најоштрији у оценама били су припадници организације „Збор“. У *Билџену* од 1. децембра указује се да „догађаји на Београдском универзитету почињу да отварају очи нашим невереним Томама и да откривају право лице наше „родољубиве академске омладине“. У даљем делу текста наводи се да су чланови ове организације још у време акције „Бранићемо земљу“ и „Студентски добровољачки батаљон“, покушали да укажу на „њихов комунистички карактер“, али да су наишли на неразумевање и негодовање код „демократски и слободарски настројених професора“. Неименовани аутор овог чланка такође је указао на последице које је овај догађај проузроковао јер је „Немачка ове антифранцуске и антиенглеске демонстрације врло добро искористила“ и да су сутрадан њене радио станице објавиле „да је приликом комеморације адмиралу Гепрату прсао мехур франкофилства“.³³

Чланови Студентског клуба ЈРЗ „Словенски југ“ у оваквој делатности својих комунистички оријентисаних колега видели су „повреду светиње гостопримства народног Универзитета“, али и прилику да се оствари савез са члановима Удружења резервних официра и ратника.³⁴ Комунисти су на наведене оптужбе одговорили преко саопштења Акционог одбора стручних студентских удружења 5. децембра у којем се организатори комеморације оцењују као ратни хушкачи „који су искоришћавајући смрт француског генерала Гепрата хтели да пропагирају рат“.³⁵ Јасно је да су и комунистичка и десничарска страна биле свесне фран-

³² АЈ, фонд Централни комитет КПЈ (ЦК), Напредни студентски покрет (НСП), 275.

³³ „Догађаји на Београдском универзитету“, *Билџен Југословенској народној покреша „Збор“*, 1. децембар 1939, стр. 29.

³⁴ „Шта хоће комунисти“, *Словенски југ*, 1. март 1940, стр. 1.

³⁵ АЈ, ЦК, НСП, 275.

кофилских осећања већине грађана, те да би негативан ехо овог догађаја могао да се одрази на њихово расположење према КПЈ.

Рат саопштењима био је само увод у усијану атмосферу која ће настати на Београдском универзитету у децембру 1939. Приликом дељења летака 30. новембра, у којима се позивају студенти да присуствују академији поводом обележавања стварања Краљевине Југославије 1. децембра, чланови удружења „Свети Сава“, међу којима је био и велики број чланова организације „Збор“, нападнути су од стране комуниста у згради Универзитета. Како се овај немили догађај одиграо сазнајемо више из описа једног од нападнутих студената Александра Ђ. Раденковића:

„Ухватили су ме за руке позади и бесомучно почели да ме ударају гвозденим шипкама и камењем по глави и осталим деловима тела. Покушао сам другарски да се објасним са њима указујући на то да делим само обичне позиве у којима се нитко не напада. То није помогло. Онда су ме оборили на под безобзирно и дивљачки почели да ме газе уз покликке 'Убиј га'. После тога сав свим измрцварена и окрвављена извукли ме у ходник ударајући ме непрестано по глави. Чим су ме извукли на ходник тамо ме је дочекала гомила подивљалих људи који су на сав глас захтевали да ме баце са тог спрата. У томе је пришла једна колегиница вичући: 'Удијте га', те ме ударила песницом по лицу. Они су ме једнако држали ударајући ме ногама. Други су прилазили и редом ударали желећи да ме сватко од њих макар по неколико пута удари, било песницом, било циглом, каменицом, гвозденим или дрвеним штапом“.³⁶

У тучи је повређено троје студената чланова овог удружења, о чему сведоче и лекарске потврде у којима се наводи да су повређени задобили вишеструке „лаке телесне повреде које су настале ударцима тупим предметом“. Поводом овог догађаја истрагу је вршио и дисциплински суд Универзитета, осумњичени су саслушани, а студент Тихомир Драгања, код кога је пронађен нож, кажњен је укором и поништавањем једног семестра.³⁷ Универзитетски сенат је на седници 30. новембра донео одлуку „да се од данас, 30. новембра т.г. од 14 часова затвори Универзитет до уторника изјутра (5. децембра); да се све студентске и јавне приредбе на Универзитету одложе за месец дана; да Универзитетски

³⁶ АС, БУ, XIV, 1940.

³⁷ АС, БУ, XIV, 1940.

сенат упути један апел студентима у којем ће извести мотиве одлуке и став Универзитетског сената о овим догађајима“.³⁸

Нову прилику да одмере снаге комунисти и љотићевци су имали у априлу 1940. приликом избора за управу Академског аеро-клуба. Први инциденти настали су 16. фебруара током уписа чланова скупштине који су имали задатак да гласањем изаберу ново руководство. Одлазећа управа одлучила је да од 260 пријава за упис у чланство прихвати 130 јер преостали студенти, који су долазили из редова комуниста, нису приложили неопходну чланарину. Скупштина је заказана на Техничком факултету за 7. април, а организатори, свесни могућих инцидената, забранили су улазак у зграду овог факултета свима који нису чланови клуба.

Наведено није спречило групу од око 100 комунистички оријентисаних студената да продру на силу у салу где се одржавала скупштина и на кратко је прекину.³⁹ Након интервенције редара скупштина је обновила рад и изабрано је ново руководство. О победнику овог окршаја комуниста и љотићеваца сазнајемо више из следећих редова: „Сва удружења на Универзитету у Београду у току последњих 7 година преузели су у своје руке комунисти. И тек сад први пут, једно од најважнијих, Академски Аеро клуб, освојили су националисти, међу којима огромна већина Збораша“.⁴⁰ Комунисти су преко Акционог одбора стручних студентских удружења упутили допис ректорату 12. априла у коме су захтевали да се пониште одлуке ове скупштине. После истраге, у којој су саслушани најважнији актери, Универзитетски сенат је закључио да се „није могло стећи уверење да је приликом скупштине студентског Аеро-клуба било неправилности“, те „донео одлуку да она остане у важности“.⁴¹

Најмасовнији и најжешћи сукоб између ове две групе студената одиграо се на Техничком факултету у октобру 1940. Већа група љотићеваца упала је наоружана штаповима, пендрецима и револверима у зграду овог факултета 23. октобра и напала другу групу студената. Како је сукоб изгледао из угла посматрача, сазнајемо из следећег описа Петра Мицића, ректора Београдског универзитета: „Нападаци који су били припремљенији и над-

³⁸ АС, БУ, Записници са седница Универзитетског сената 1938–1939, 30. новембар 1939.

³⁹ АС, БУ, 1940, XIV.

⁴⁰ „Прва победа Збора на Универзитету у Београду“, *Билтен Југословенској народној војска* „Збор“, 16. април 1940, 23.

⁴¹ АС, БУ, 1940, XIV.

моћнији, истерали су левичаре из њихових стручних удружења и потерали уз степенице мезанина. Ови су се тако на првом спрату забарикадирали столовима и столицама. Борба је настављена и трајала је око два сата од 5.30 до 7.15 часова, за које је време испалењено око 100 револверских метака. За то време испред факултета скупила се велика гомила студената и другог света. Очевици кажу да је и са улице пуцано на зграду. Из собе удружења студената архитектуре, која је на другој страни, бацане су столице на тротоар испред зграде⁴². У сукобу су теже повређена петорица студената, од чега тројица ватреним и двојица тупим оружјем. Штета која је причињена на инвентару Техничког факултета процењена је на 15.000 динара.⁴³ Универзитетске власти су поводом овог инцидента донеле одлуку да обуставе наставу и испите на свим факултетима до 5. новембра.⁴⁴

И односи између демократски оријентисане и комунистичке омладине били су далеко од хармоничних. Централни одбор омладине демократске странке у сагласности са Извршним одбором на седници од 30. новембра донео је одлуку да се „управа Студентског демократског клуба суспендује и разреши дужности“ и да се дотадашњи председник клуба Станко Џингалашевић искључи из Демократске странке. Вођење клубом поверено је „Акционом одбору чланова Студентског демократског клуба, изабраног од већине његових чланова“.⁴⁵ Ова одлука објављена је у најтиражнијим дневним београдским новинама. Група око Станка Чингалашевића није се сагласила са одлукама Централног одбора омладине Демократске странке и у прогласу је оптужила овај орган да „тај тзв. Централни одбор омладине није се бринуо о томе како да поведе омладину у борбу за њена права, како да ту омладину приведе борби народа против реакције и диктатуре, али је зато непрестано саботирао рад нас студената и омладинаца припадника Демократске странке“.⁴⁶ Поред Централног одбора у овом прогласу оптужено је и „вођство Демократске странке“ да је „прешло у табор реакције“ и да „одобрава

⁴² АС, БУ, Записник седнице Универзитетског сената одржане 24. 10. 1940.

⁴³ АС, БУ, 1940, XI, 35. Више о овом сукобу у: Gligorijević, 1963, стр. 52–81.

⁴⁴ АС, БУ, Записник седнице Универзитетског сената одржане 24. 10. 1940.

⁴⁵ „Управа Студентског демократског клуба суспендована“, *Време*, 1. децембар 1939, стр. 7.

⁴⁶ АЈ, ЦК, НСП, 467.

ратни покољ у који су грунути народи и њихова омладина за рачун шачице богаташа и ратних шпекуланата“.⁴⁷

Да је нови однос КПЈ према нацистичкој агресивној политици и пропагирање истог преко Уједињене студентске омладине био главни камен спотицања сазнајемо читајући *Демокраш*. У броју од 1. јануара у чланку под насловом „Студентски покрет, Уједињена студентска омладина и Демократски студентски клуб“ указује се да је Уједињена студентска омладина била организација „створена на једној врло широкој платформи, како би се што више избегле разлике које постоје међу групама“ и да су „све акције УСО биле заједнички резултат свих група“.⁴⁸ Аутор овог чланка наводи да су, до 23. августа, чланови Уједињене студентске омладине били иницијатори многих „патриотских приредби“, да су оснивали „добровољачке батаљоне“, певали „патриотске песме“, те да од наведеног датума „почиње једна свесна саботажа целог тог посла: „Ту опет имамо ону исту групу“. Ратоборни и патриотски надахнути њени чланови преко ноћи постају скрушени миротворци. „Нападачка и варварска земља“ постаје, опет за ноћ „нападнута и мученичка земља. И још много сличних чуда! Дефетизам и дефетистичке паролe чују се на сваком кораку“.⁴⁹ Из цитираног, али и из остатка текста, јасно се види да аутор алудира на комунисте који су, према његовом суду, тежили да ова организација „постане инструмент њихове партијске политике“.⁵⁰ Реторика која је употребљавана, али и оцена карактера Другог светског рата у прогласу распуштеног Демократског студентског клуба, биле су у политичком и идеолошком погледу на линији КПЈ, што нас наводи на закључак да су кроз форму Уједињене студентске омладине комунисти успели да придобију водеће људе овог клуба и, према свему судећи, укључе их у своју илегалну организацију.⁵¹

⁴⁷ АЈ, ЦК, НСП, 467.

⁴⁸ „Студентски покрет, Уједињена студентска омладина и Демократски студентски клуб“, *Демокраш*, 1. јануар 1940, стр. 2.

⁴⁹ „Студентски покрет, Уједињена студентска омладина и Демократски студентски клуб“, *Демокраш*, 1. јануар 1940, стр. 2.

⁵⁰ „Студентски покрет, Уједињена студентска омладина и Демократски студентски клуб“, *Демокраш*, 1. јануар 1940, стр. 2.

⁵¹ Потврду за ове наводе пронашли смо и у сећањима Десимира Тошића који детаљно описује како је дошло до сукоба унутар Уједињене студентске омладине и распада ове организације (Тошић, 2007, стр. 14–15).

Чланови Српског културног клуба покушавали су да одгонетну који чиниоци кључно утичу на омладину у прихватању комунистичких идеја. У чланку „Омладина између социјалног и националног“ указује се да су тежња „за слободом“, новим и непознатим, „изванредно осећање правде“, васпитање у националном и патриотском духу, али и разочарење у послератни политички живот били одлучујући фактори који су „окренули“ српску омладину „социјалном“.⁵² Омладина СКК указивала је на то да комунисти „под именом 'слободе и напредности' својих идеја, не само да тиранишу и оглашавају назадним и заосталим све оне, који се са њима не слажу него примењују и недемократска и груба средства да би наметнули своја схватања, и да би заплашили своје противнике“.⁵³

И насилничко понашање чланова „Збора“, „Словенског југа“ и осталих десничарских организација наишло је на осуду од стране чланова овог клуба. Омладина СКК залагала се за деполитизацију универзитетске омладине, чија суштина није била да студенти буду аполитични, већ да одвојени од политичких организација „кроз дебатне клубове, стручна, културна и друга удружења“ исказују шта мисле и осећају, „али само са том корекцијом, да то мишљење буде заиста“ њихово „и да долази из чистог убеђења“, а не да буде „туђе и да долази са стране“.⁵⁴

Ни чланови ДСК нису благонаклоно гледали на своје колеге који су били чланови организација „Збор“ и „Словенски југ“. У чланку „Десничарска омладина“ објављеном у *Демокраију* од 17. јануара 1940. аутор под иницијалима Г. Ј. указује да то није „једнообразна омладина“ и разликује по мотивима због којих су приступили овим организацијама две различите групе људи. Прву групу чине „пубертетски и једнострано самоуверени занесењаци идејом надчовека и најоштрије хијерархије“, а „друга, много већа група састављена је од оних који свесно и из интереса служе реакцији, речју, оних који представљају, не само будуће но који су то сада већ били, превртаче“.⁵⁵ Аутор наводи да ове групе своју

⁵² „Омладина између националног и социјалног“, *Нова Србадија*, април 1940, стр. 12.

⁵³ „Омладина између националног и социјалног“, *Нова Србадија*, април 1940, стр. 18.

⁵⁴ „Омладина између националног и социјалног“, *Нова Србадија*, април 1940, стр. 18.

⁵⁵ „Десничарска омладина“, *Демокраиј*, 17. јануар 1940, стр. 5.

малобројност покушавају да надокнаде „организованом виком и претњом оружја“.⁵⁶

Демократама није промакла ни организација *Југословенски студентски савез* која је јавно прокламовала своју политичку независност у односу на све странке и покрете, а која је у стварности била оружје у рукама „Збора“. Наведену тезу чланови Демократског студентског клуба потврдили су указујући да исти људи пишу чланке у *Југословенском студенту* и „Љотићевском“ гласилу *Вихор*, да чланови овог „независног удружења“ пропагирају антисемитизам, „органску мисао“ и „хришћанску истинску битност и божију правду“. Писање Љотићевске штампе демократе су окарактерисали као „минхаузенове приче“ и „прилогом за психопатологију“.⁵⁷

Ништа повољније мишљење нису имали ни десничари о демократима о чему сведоче следеће реченице: „Поред свих аномалија које се коте на београдском Универзитету и тако својом егзистенцијом дају печат данашњице, печат пун апсурда, конфузности и нелогичности, још једна таква аномалија, мизерна и смешна постоји у нашем највећем храму поплуваном и загађеном од јеврејских агената-комуниста, а то је група демократа око листића 'Демократ'“.⁵⁸ Чланови *Словенског јуџа* оптуживали су демократски оријентисане студенте да су повезани са Јеврејима, масонима, комунистима, да су „превртљивци и незналице“, да су „добро угојени синчићи академичара“, који „крстаре ноћу по баровима“ а затим једном недељно „пискарају о једнакости и правди“.⁵⁹ Десничари су демократама поручивали да је „доста већ једном са том одвратном демагогијом „о правима народа“, „о давању могућности народу да каже своју реч“, о „народним слободама“ и „народним жељама“, кад је већ и самом народу познато да ти који кукају тобож за њега, кукају за себе и своје незајажљиве амбиције“, да је „народу потребан рад, хлеб и бољи живот, а не формула лажне демократије“.⁶⁰ Чланови „Збора“ су, одговарајући на оптужбе које су долазиле од чланова Демократског студентског клуба, поручивали „да спас народа не може доћи

⁵⁶ „Десничарска омладина“, *Демокрај*, 17. јануар 1940, стр. 5.

⁵⁷ „О Југословенском студенту“, *Демокрај*, 16. април 1940, стр. 2.

⁵⁸ „Демократ“ и демократи на Београдском универзитету“, *Словенски јуџ*, 22. децембар 1940, стр. 2.

⁵⁹ „Демократ“ и демократи на Београдском универзитету“, *Словенски јуџ*, 22. децембар 1940, стр. 2.

⁶⁰ „Доста већ једном“, *Словенски јуџ*, 6. септембар 1940, стр. 2.

другачије, него ликвидацијом партија и стварањем општеномодног покрета, с утврђеним начелима и програмским ставом“.⁶¹

Тако су, уочи преливања Другог светског рата на подручје Југославије, супротстављене организације београдске студентске омладине водиле вербални рат, али често и праве уличне битке, у којима се испољавала сва непомирљивост и оштрина сукобљених идеологија ширих политичких организација које су оне представљале. Убрзо ће се испоставити да је то била само припрема за озбиљне, оружане и крваве сукобе током грађанског рата који је наступио у оквирима Другог светског рата.

НЕОБЈАВЉЕ-
НИ ИЗВОРИ

Архив Србије, фонд Београдског универзитета.
Архив Југославије, фонд Милана Стојадиновића.
Архив Југославије, фонд Централног комитета КПЈ, НСП.

ОБЈАВЉЕНИ
ИЗВОРИ

Матић, З. и Савић, Ђ. (прир.) (1986). *Зайисници акционој одбора сѝручних сѝуденѝских удружења на Београдском универзитету 1935–1937*. Београд: Центар за марксизам Универзитета.
Митровић, М. и Станковић, Ђ. (прир.) (1988). *Зайисници акционој одбора ССУ београдској универзитету 1939–1941*. Београд: Центар за марксизам Универзитета.

ШТАМПА

Билѝен Јуѝословенској народној ѝокреѝа „Здор“ – Београд;
Време – Београд;
Демокраѝ – Београд;
Јуѝословенски сѝуденѝ – Београд;
Нова Србаѝија – Београд;
Реч – Београд;
Словенски јуѝ – Београд;
Срѝски ѝлас – Београд;
Сѝуденѝ – Београд.

ЛИТЕРАТУРА

Бодрожић, М. (1989). Студентски клубови буржоаских партија на Београдском универзитету 1936–1941. У: О. Пејановић (ур.), *Идеје и ѝокреѝи*

⁶¹ „Пакосницима око „Демократа““, *Билѝен Јуѝословенској народној ѝокреѝа „Здор“*, 16. април 1940, стр. 22.

на Београдском универзитету од оснивања до данас, књ. 2 (130–145). Београд: Центар за марксизам Универзитета.

Бонцић, Д. (2005). Настанак историографије о Београдском универзитету 1945–1980. *Историја 20. века*, 1, 153–168.

Бонцић, Д. (2009). Поглед на прошлост Београдског универзитета после Другог светског рата – стварање нове традиције. У: Д. Радојичић и А. Павићевић (ур.), *Свомен места – историја – сећања (161–174)*. Београд: Етнографски институт САНУ.

Вуловић, Д. (ур.) (1983). *Београдски универзитет у предратном периоду народнослободилачком рату и револуцији*. Београд: Центар за марксизам Универзитета.

Вуловић, Д. (ур.) (1986). *Београдски универзитет у предратном периоду народнослободилачком рату и револуцији*, књига 1–2. Београд: Центар за марксизам Универзитета.

Глигоријевић, Б. (1965). Политички покрети и групе с националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом „Збору“. *Историјски гласник*, 4, 35–83.

Дамјановић, М. (1966). *Најредни покрети студентства Београдског универзитета*, књига 1. Београд: Нолит.

Дамјановић, М. (1974). *Најредни покрети студентства Београдског универзитета*, књига 2. Београд: Нолит.

Драговић, В. (1956). *Српска штампа између два светска рата: основа за дидеографију српске периодике 1915–1945*. Београд: Српска академија наука.

Драгосављевић, В. (2013). Идеолошки утицај европског фашизма на ЈНП Збор (1935–1940). У: З. Јањетовић (ур.), *Историјска трибина: „Истраживања младих сарадника Института за новију Србију“ (93–111)*. Београд: Институт за новију историју Србије.

Борђевић, Д. (2001). *Ожиљци и ојмене*, књ. 1. Београд: БИГЗ.

Митровић, М. (2000δ). Стандард сиромашних студената Лицеја, Велике школе и Универзитета у Београду 1838–1926. *Историјски часопис*, XLVII, 183–200.

Митровић, М. (2002). *Домови и мензе студентства Београдског универзитета 1838–1998*. Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе.

Николић, К. (1990). *Большевизација Комунистичке партије Југославије 1919–1929. Историјске последице*. Београд: Институт за савремену историју.

Пејановић, О. (ур.) (1989). *Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас*, књиге 1–2. Београд: Центар за марксизам Универзитета.

Поповић, Н. (1989). Српски културни клуб (1937–1941). *Историја 20. века*, 1–2, 109–140.

- Поповић, Н. (2003). *Слободан Јовановић и југословенска држава*. Београд: Институт за савремену историју.
- Ристановић, Р. (2016). Идеолошка оријентација чланова Клуба студената ЈРЗ Словенски Југ. *Токови историје*, 2-2, 143-164.
- Ристановић, Р. (2017). Организовање демократске омладине на Универзитету у Београду. *Годишњак за друштво историје*, 3-4, 51-78.
- Симић, В. (2007). *Пројекат Милана Стојадиновића*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Станковић, Ђ. (2000). *Студенти и Универзитет 1914-1954*. Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе.
- Стефановић, М. (1984). *Збор Димитрија Љотића*. Београд: Народна књига.
- Стефановић, М. (1989). Сукоби Љотићеваца са напредним студентима Београдског универзитета (1935-1941). У: О. Пејановић (ур.), *Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас*, књ. 2 (165-178). Београд: Центар за марксизам Универзитета.
- Тошић, Д. (2006а). *Демократска странка 1920-1941*. Београд: Демократска странка.
- Тошић, Д. (2006б). Једно виђење студентских политичких кретања пред Други светски рат. *Токови историје*, 3, 229-265.
- Тошић, Д. (2007). *Личне белешке*. Београд: Демократска странка.
- Војић, М. (1996). *Jugoslavenski narodni pokret „Zbor“ 1935-1945. Jedan kritički prikaz*. Београд: Народна књига.
- Bondarev, N. V. (2013). *Misterija Tito: moskovske godine*. Београд: Ћигаја штампа.
- Bondžić, D. (2004). *Beogradski univerzitet 1944-1952*. Београд: Institut za savremenu istoriju.
- Bondžić, D. (2006). Razvoj historiografije o Beogradskom univerzitetu 1980-2005. *Istorija 20. veka*, 1, 125-139.
- Vasić, M. (1977). *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941*. Београд: Народна књига.
- Gligorijević, B. (1963). Napad Ljotićevaca na studente Tehničkog fakulteta u Beogradu, u oktobru 1940. i rasturanje Ljotićevog „Zbora“. *Istorijiski glasnik*, 2, 52-81.
- Gligorijević, B. (1970). *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*. Београд: Institut za savremenu istoriju.
- Gligorijević, B. (1979). *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919-1929*. Београд: Institut za savremenu istoriju.
- Gligorijević, B. (1992). *Kominternu, jugoslovensko i srpsko pitanje*. Београд: Institut za savremenu istoriju.

- Kurzlydlowski, C. (2013). The early ideological influences of Dimitrije Ljotić: the making of a fascist and traitor?. У: Д. Алексић (ур.), *Срби и рађи у Југославији 1941. године* (33–57). Београд: Институт за новију историју Србије.
- Marjanović, J. (ur.) (1970). *Zbornik radova o studentskom i omladinskom revolucionarnom pokretu na Beogradskom univerzitetu*. Београд: Универзитетски одбор.
- Marković, P. (2001). Predistorija studentskih pokreta – uporedna perspektiva do Drugog svetskog rata. *Istorija 20. veka*, 1, 19–32.
- Mitrović, M. (2000a). Studentski dom „Nj. V. Kralja Aleksandra“ 1926–1936. *Tokovi istorije*, 3–4, 77–94.
- Radojević, M. (1994). *Udružena opozicija 1935–1939*. Београд: Институт за савремену историју.
- Stojkov, T. (1985). *Vlada Milana Stojadinovića*. Београд: Институт за савремену историју.
- Tešić, D. (1993). Klub studenata Jugoslovenske radikalne zajednice „Slovenski jug“ na Beogradskom univerzitetu 1935–1941. *Istorija 20. veka*, 1–2, 53–71.
- Cvetković, S. (1966). *Napredni omladinski pokret u Jugoslaviji 1919–1928*. Београд: Институт друштвених наука.

DRAGOMIR M. BONDŽIĆ

RADE D. RISTANOVIĆ

INSTITUTE FOR CONTEMPORARY HISTORY – BELGRADE

SUMMARY

BELGRADE STUDENTS AND POLITICAL ORGANIZATIONS 1935–1941

During the period between two world wars a dynamic political life took place among the students of the University of Belgrade. The University gathered thousands, close to 10,000 young people on the night of the outbreak of World War II. This attracted political parties to form student political organizations among Belgrade students and to propagate the political and ideological views they supported. Among the political organizations that were present at the University of Belgrade, especially during the second half of the 1930s, were: the Communist Party of Yugoslavia and the League of Communist Youth of Yugoslavia, the Democratic Student Club, the Youth Section of the Serbian Cultural Club, the Student Club of the Yugoslav Radical Union *Slovenski Jug* and the Youth Organization *Zbor*. Of all these organizations, the greatest influence during the 1930s was exerted by the Communists, who, although illegal, persecuted and few in

number, formed an extensive network of cells at the faculties, and zealously, organized and aggressively acted among the student population. Insisting on a radical solution to the existing general political and socio-economic problems, as well as university and student issues, attracted a large number of Belgrade students to the communist student movement, who took part in numerous demonstrations, strikes and incidents. The ideological-political platform and forms of action of other political organizations at the University, primarily national and right oriented, were largely directed against the influence and actions of communist students. After the outbreak of World War II and the signing of the Ribbentrop-Molotov Pact in 1939, the mutual relations of political organizations at the University became significantly strained. Opposing organizations of Belgrade student youth fought a verbal war on the night of the outbreak of the Second World War on the territory of Yugoslavia, but also often real street battles, in which all the irreconcilability and sharpness of conflicting ideologies of wider political organizations they represented were manifested. It will soon turn out that it was just a preparation for serious, armed and bloody conflicts during the civil war that broke out as part of World War II.

KEYWORDS: Kingdom of Yugoslavia; Belgrade; Students; Ideology; Demonstrations; Communists; Serbian Culture Club; Democratic Part; *Zbor*; Yugoslav Radical Union; *Slovenski jug*.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).